

קישור אופרטיבי בין ישראל לבין ארה"ב במלחמת יום הכיפורים

יובל נאמן

הקדמה

המרכז למו"מ בנושאי ביטחון לאומי (CNSN) הוא מכון מחקר שתפקידו לייצג למחלקת המדינה בנושאי ביטחון לאומי – בעיקר בענייני פירוק הנשק בעידן המלחמה הקרה. לכשזו הסתיימה, הוחלט בושינגטון לקיים סדרת ועידות להפקת לקחים – מפגש אחד לכל אחת מן הפרשיות הנתפשות כסדרת המשברים הגרעיניים במלחמה הקרה. במסגרת זו הוקדש המפגש השלישי (אוגוסט 1996) למלחמת יום הכיפורים ול"אזעקה רבתי" שבה הגיע המערך הגרעיני האמריקני לרמת הכוננות הגבוהה ביותר במשך כל שנות המלחמה הקרה.

כמי שנשא בצד הישראלי באחריות לקישור האסטרטגי-אופרטיבי עם ארה"ב, הוזמנתי למפגש והתבקשתי לפתוח את הדיון בסקירה שתכיל את הרקע למלחמה ואת מהלכיה העיקריים.

בין המשתתפים היה חלק ניכר מן הסגל הבכיר של משרד ההגנה ומחלקת המדינה של אמריקה בשנים 1971-1980, ומי שהיו בתפקידי ייעוץ מדיני-אסטרטגי. היבטים גרעיניים ישראלים הועלו משני הכיוונים, ופתח

בהם ויליאם קוונדט אשר מילא בשעתו תפקידי ייעוץ במחלקת המדינה. בכנס האשים קוונדט את ראש הממשלה גולדה מאיר ואת ממשלתה בשימוש ביכולת הגרעינית הישראלית כאמצעי סחיטה להשגת חימוש אמריקני (טנקים ומטוסים). לדבריו, המודיעין האלקטרוני האמריקני קלט בשני ימי הלחימה הראשונים עלייה תלולה בכוננות ובהיערכות "היחידות הגרעיניות" בישראל, והדבר נתפש כ"מסר" מרומז שתוכנו – "אם לא תסייעו לנו בטנקים ובמטוסים, תיאלץ ישראל לעבור למערך הרתעה גרעינית ממומש וגלוי" (דוגמה לפעילותן הגרעינית של הודו ופקיסטן כעבור כמה שנים).

סתרתי את האשמותיו של קוונדט והצגתי בפירוט היבט גרעיני "ישראלי" אחר – האיזמים הגרעיניים של בריה"מ כלפינו, כאשר הללו הגיעו בשלושה אפיקים: דיבורים בפומבי בהודעותיהם של אישים בממשל הסובייטי, הבאתם לידיעתנו באמצעות שר החוץ האמריקני הנרי קיסינג'ר, ובמקרה אחד באמצעות הערכה שניתנה לנו על-ידי גורמי המודיעין האמריקניים על סמך צילומי לוויינים שבהם נחשפה היערכות מדאגיה של הכוחות הסובייטים.

הסיפור אודות "סחיטה ישראלית" לא היה חדש לגבי. הכרתי ב-1969, דווקא באותה שנה בה קיבל הדרג העליון בארה"ב את מדיניות העמימות הישראלית בתחום הגרעיני וחדל לתבוע ביקורי פקחים או חתימה על אמנת האו"ם לאי-הפצת נשק גרעיני.¹ קדמה לכך תקופה של תשע שנות יכוח חריף ומתוח מאוד בראשיתו, ונינוח יותר בהמשכו, כאשר נשיאי ארה"ב לינדון ג'ונסון וריצ'רד ניקסון קיבלו את ישראל כמדינה אחראית ביותר, כזאת שאין לחשוש שתחרוג לפתע מעמימותה ותסכן את יציבות המזה"ת והעולם.

פרופ' **יובל נאמן** כיהן בתפקיד שר המדע ומי"מ יו"ר הועדה לאנרגיה אטומית (1982-1984, 1992-1990) וכשר האנרגיה (1992-1990). י"נ הקים את סוכנות החלל של ישראל ושימש לה יו"ר מאז. ב-1969 זכה בפרס ישראל למדעים מדויקים; ב-2003 זכה בפרס א.מ.ת. שהוענק לו על-ידי ראש הממשלה על תרומתו החלוצית לפענוח מבנה הגרעין ומרכיביו, ועל תרומתו המדעית לפיתוח הפיזיקה התת-אטומית בישראל
המאמר המובא בזאת הוא עיבוד של הרצאה שהתקיימה באוגוסט 1996 במסגרת: CNSN -- The Center for National Security Negotiations

¹ (Nuclear Non-Proliferation Treaty) - N.P.T
לאי-הפצת נשק גרעיני
נכנסה לתוקף ב-1970
ל-25 שנים, וב-1995
חודשה ללא הגבלת זמן.

התקדמות האויב בעוד המילואים מתגייסים, דהיינו: למשך 48 עד 72 שעות. הרצועה שלאורך החוף היא שטח מישורי, ללא מכשולים טבעיים הדרושים לבלימת שריון מתקדם. זאת ועוד: 75 אחוזים מהאוכלוסייה היהודית בישראל מתגוררים ברצועה כפולה דמוית האות L שרוחבה עדיין 16 ק"מ בממוצע, המשתרעת מחיפה עד תל-אביב-רבתי (רצועת החוף) ומשם לירושלים. שתי הרצועות ניתנות לכיבוש בקלות בשעות הראשונות של פלישה, ואז לא יהיו לא גיוס מילואים ולא מדינה שיש להגן עליה.

לפיכך, בגבולות שלפני 1967 היה חיוני לגייס את המילואים לפני הסתערות האויב. היה צורך לגייס לכל הפחות את חלקם ולהגדיל את הכוח בשירות פעיל למינימום שיאפשר לו להשתלט על הגבעות בשומרון – עמוד-השדרה של הארץ – בגזרה הנושקת לרצועת החוף, ולהשתמש ב"עומק אסטרטגי" ובשטח גבעי זה כדי לבלום את התקדמות האויב בעוד יתר הכוח ממשיך להתגייס.

תורה זו גובשה עוד ב-1953 (אני הייתי מעורב בתהליך זה ישירות, בתפקידי כממונה על התכנון הביטחוני בשנים 1953 עד 1955), והיא באה לידי ביטוי מעשי ב-1967, למשל, כאשר זוהה איום על המדינה. מאחר שנאצר הכריז בגלוי על כוונותיו ולא הסתיר את תנועת הכוחות המצריים, לפחות ההחלטה לגייס מילואים היתה קלה. פתיחת המתקפה המקדימה (על חילות-האוויר של מדינות ערב) היתה החלטה קשה יותר.

כל אלה השתנו אחרי 1967, לאחר שהגבולות החדשים סיפקו עומק אסטרטגי אמיתי. אז יכלה ישראל להרשות לעצמה להיות מותקפת, ואפילו להיות מופתעת – כפי שהוכח במלחמת יום הכיפורים.

אחד הביטויים שמשו דיין נהג להשתמש בו היה "תעלת סואץ אינה דגניה". התקדמות האויב בסיני וברמת-הגולן לא היוותה איום על קיומה של ישראל, כפי שהיתה עלולה להיות התקדמות ליד תל-אביב או ברצועת החוף לפני 1967. הממסד הביטחוני היה אפוא הרבה פחות "עצבני" מאשר בעבר, ויכול היה להרשות לעצמו לדחות גיוס מילואים. **אולם ברובד הציבורי והלאומי, המערך הביטחוני המשופר לאין ערוך – פורש בטעות כאילו משתמע ממנו שבתנאים כאלה הערבים לא יתקפו את ישראל.** להנחה זו לא היה כל יסוד. אחת התוצאות היתה שמלחמת יום הכיפורים השרתה על הלך-הרוח הציבורי עצבות ופסימיות, ממש כאילו ישראל הובסה במערכה, אף-על-פי שבמונחים צבאיים טהורים היה הניצחון גדול בהרבה מאשר במלחמת ששת הימים.

התפישה הגרעינית של ישראל

תורה הביטחונית של ישראל אינה כוללת – בפירוש – שום הסתמכות על הרתעה גרעינית, כל עוד האיום אינו גרעיני. זוהי דרך אחרת להצגת ההגדרה הקשורה בשמו של לוי אשכול כי "ישראל לא תהיה הראשונה שתכניס נשק גרעיני לסכסוך במזרח".⁴ השאלה אם לערוך ניסוי בהרתעה גרעינית, לממש אותה, לעבור אליה או להציג אותה, על בסיס יישומה של התשתית המדעית-טכנולוגית הרלוונטית של ישראל, הופכת להיות עניין לשיקול-דעת של האחראים לביטחון המדינה, רק אם

באותה עת התארחתי משך מספר חודשים כחוקר אורח של הטכניון הקליפורני (קלטי"ק), ליד לוס-אנג'לס, שהוא אחד משתי "הפסגות" של המחקר המדעי-טכנולוגי בארה"ב. באחד הימים התקשר אלי אחד ממנהלי איגוד ראנד² והזמיני ל"ביקור" בארגון השוכן בלוס אנג'לס. נעניתי ברצון להזמנה. כתום השעה הראשונה לביקורי נאמר לי ש"במקרה" עומד להיערך תרגיל על המזה"ת, והם ישמחו אם אשתתף בו כדי לשוות לו בכך תחושת אותנטיות. נתתי את הסכמתי ונכנסנו מיד לאולם בו נערך התרגיל (במתכונת "משחק מלחמה"). למען אותה "אותנטיות" נתבקשתי "לשחק" את ההנהגה הישראלית. הימים היו ימי "תוכנית רוג'רס".³ עד מהרה התברר לי שהנושא האמיתי לתרגיל הוא: כיצד מפעילים לחץ על ישראל ומביאים אותה לסגת מסיני. באותם ימים עמד חיל-האוויר הישראלי לקבל את מטוסי הפנטום הראשונים, וכבר נרמז על ביטול העסקה. שמעתי, ובקור-רוח הגבתי והסברתי את הנימוקים נגד נסיגות. עוד אני שמח וגאה על עמידתי העיקשת, והנה בא גל לחץ חדש: יבוטל שחרור המגביות ממש, ולחצים על צרפת לביטול עסקת נשק עם ישראל. נוכח זאת התחלתי מהסס ותוהה לִפְשֵׁר המשחק המלחמתי הזה, עד אשר קם אחד המנחים והפסיק את התרגיל באומרו שכל התרגיל אינו ריאלי, כיוון שלחץ נוסף על ישראל יאלץ אותה, לדבריו, לממש את היכולת הגרעינית שלה. אני מניח שעיקרון מסוג זה נקבע בהנחות היסוד של האמריקנים. הנחות אלו הו שגרמו, להערכתי, לאותה פרשנות גרעינית שייחס המודיעין האמריקני לישראל במלחמת יום הכיפורים.

המתקפה המקדימה בתורת הביטחון הישראלית (1967-1948)

תורת הביטחון שהייתה נהוגה בישראל בין 1948 ל-1967 חייבה **מהלומה מקדימה.** בעיית "המותניים הצרות" – שני גושי הקרקע הגדולים (הגליל והנגב) המחוברים במסדרון ברוחב 16 ק"מ המשתרע לאורך החוף, פורשה, בדרך כלל, כסיכון לאפשרות ביתורה של הארץ לשניים ללא מאמץ מיוחד. אולם היבט זה הפך ל"חולשה לא חמורה כל-כך", כאשר נשקלה הסוגיה הבאה.

עקב ממדיה הזעירים של האוכלוסייה (2-3 מיליונים בשנות השישים, בהשוואה ל-100 מיליון נפש בקירוב במדינות ערב שנטלו חלק במלחמות נגד ישראל), מנה הצבא הסדיר של ישראל כ-100 אלף איש, לעומת הצבאות הסדירים של מדינות ערב, שמנו בין מיליון לשני מיליון חייל (אחרי שמביאים בחשבון שלא כל מדינות ערב ישקיעו את מלוא כוחן במלחמה נגד ישראל). נוכח יחסי כוחות כאלה, **הצבא הסדיר של ישראל יוכל למלא רק תפקידי בלימה, בזמן שהמדינה מגייסת את צבא המילואים שלה.** אחרי גיוס המילואים יעמוד לרשות ישראל כוח של חצי מיליון חיילים בערך – כוח משכיל יותר (ולכן גם מפקדים זוטרים טובים יותר), בעל ידע טכנולוגי טוב יותר, אשר בגבו אל היס הצליח כבר פעמים אחדות להדוף את האיומים על קיום המדינה.

ואולם בגבולות שהיו קיימים בין 1948 ל-1967 **לא היתה שום דרך מעשית שהצבא הסדיר יוכל לבלום את**

² Rand Co. – ממלא עבור מערכת הביטחון האמריקאית תפקיד דומה לשירותי הייעוץ שמספקת CNSN למחלקת המדינה.

³ תוכנית רוג'רס – תוכנית מדינית ע"ש מזכיר המדינה האמריקאי ויליאם רוג'רס, שקראה ב-1969 לנסיגת ישראל לקווי הגבול שלפני 1967 עם תיקונים קלים בלבד, תמורת הסכמים בין ישראל לערב שלא יבשילו להסכם של שלום. תוכנית זו נדחתה ע"י ישראל. מאוחר יותר, בשנת 1970, ישראל ומצרים קיבלו את פניית רוג'רס בדבר הפרדת כוחות ביניהם.

⁴ אמירה אחרת, עמומה יותר, קשורה בשמו של יגאל אלון לפיה ישראל לא תהיה הראשונה שתכניס נשק גרעיני למזרח"ת, אך גם לא תהיה השנייה לעשות זאת.

מסתמן איום גרעיני ישיר. בתיאוריה, ייתכן שייוצר חריג, דהיינו, מצב נואש של "יום דין" לא גרעיני.

בגבולות שקדמו ל-1967 זו היתה "ברירת שמשון" או מצדה – ברירה אובדנית. זאת משום שהמרחקים, ובעקבותיהם לוח-הזמנים (יש צורך בחצי שעה לכל היותר כדי לעבור 16 ק"מ בשטח מישורי), לא היו מאפשרים לעצור אויב במצבים כאלה. במקרה הטוב זו יכלה להיות נקמה על חורבן הבית השלישי. אולם בגבולות שאחרי 1967, מצבי "הכל אבוד" לא יכלו להתרחש עקב העומק האסטרטגי החדש. המחשבות על תגובה גרעינית, אילו חלפו במוחם של אחדים מאנשי המטכ"ל ב-6 באוקטובר 1973, היו נדחות אפוא על הסף.

כאשר התכוננתי למפגש זה, הצביע בפני אחד מעמיתי על פסקה שספרו של סימור הרש, ברירת שמשון. בפרק 17 מסופר על ישיבה של ארבעה שרים שהתקיימה ב-8 באוקטובר 1973 במשרדה של גולדה מאיר, ראש הממשלה דאז. לדברי המקור של הרש (ידידו של המזכיר הצבאי של הגב' מאיר), נתקבלו שם שלוש החלטות: התקפת-נגד בחזית המצרית; פריסת "המאגר הגרעיני" כמוצא אחרון למקרה של כישלון (של התקפת-הנגד: היא אכן נכשלה), והודעה לווישינגטון הן על המצב הנואש והן על ההחלטה לפרוס את "המאגר הגרעיני הזה". בה בעת תתבקש ארה"ב לספק נשק ותחמושת.⁵ הסיפור על הפריסה (בלוויית שמות המקומות) מופיע גם בספר יחסים מסוכנים: הקשרים החשאיים והחשויים ביחסי ישראל-ארה"ב, מאת א' ו-ל' קוקבורן.⁶

נוכח טיעון זה יש להעמיד דברים על דיוקם. ישיבה כזו, של ארבעת השרים והרמטכ"ל, התקיימה מדי יום, ולעתים אף יותר מפעם אחת ביום, לאורך כל המלחמה. זה היה הקבינט של גולדה. הישיבה ב-8 באוקטובר (בשעה מוקדמת מאוד בבוקר) התנהלה במתח רב בגלל חילוקי-דעות – אם לצאת או לא לצאת להתקפת-הנגד העיקרית (מתישוה לפני הצהריים) על הכוחות המצריים שהצליחו לחצות עד אז את התעלה ולהתפרס מזרחית לה, בסיני. דיין חשב שאין מה למחר ("יש לא דגניה"), וחוף מזה, המילואים שלנו עדיין לא התארגנו כראוי. מוטב לפנות את המעוזים הקטנים של "קו בר-לב", שעכשיו כבר אין טעם בתפקידם: התרעה על התקרבות כוחות מצריים לתעלה. במקום זאת, אמר דיין, אנחנו צריכים להכין קו הגנה חדש על בסיס מעברי הגידי והמתלה, שם השטח ההררי מתאים להגנה. עלינו לדחות את התקפת-הנגד עד שהכוחות הסוריים ייהדפו מרמת-הגולן, שהיא חזית קרובה יותר ללבה של המדינה, ויש לטפל בה תחילה. זו היתה עמדתו.⁷

הרמטכ"ל, דוד אלעזר (דדו) היה אופטימי מאוד, וביסס את דעתו על שיחה עם אלוף פיקוד הדרום ועל דיווחים (מוטעים), שלפיהם יש כבר כוחות ישראלים שחצו את התעלה. "גברתי ראש הממשלה", אמר דדו, "אני מבטיח לך שעד הערב לא יהיה אפילו חייל מצרי אחד מצד זה של התעלה". אלון וגלילי, שני השרים האחרים, תמכו ברמטכ"ל, ובסופו של דבר אישרה הגב' מאיר את התקפת-הנגד אשר נכשלה, כפי שצפה דיין מראש.

בישיבה זו של קבינט המלחמה, וגם בזו שהתקיימה למחרת, לא נתקבלה שום החלטה לפרוס את "מאגר הנשק הגרעיני". יודגש כי הבקשה לארה"ב לשגר תחמושת ונשק הוגשה ב-9 באוקטובר אחה"צ, והרכבת האווירית החלה

לפעול ב-14 באוקטובר. אני כופר אפוא בנכונות סיפורו של הרש מכל וכל.

מבחינה רציונלית, מקבלי ההחלטות הניצבים בפני איומים כמו אלה שהיו ביום הכיפורים, אך טבעי הוא שבזמן מלחמה יגבירו את המוכנות שלהם, אפילו אם ראשי-הנפץ שלהם ממולאים רק בחנ"ם (חומר נפץ מרסק) רגיל. זה יכול להסביר את המידע של מר קוונדט, בכנס הנוכחי, על אותות שנתגלו על-ידי מערך המודיעין האמריקני ביחס להיערכות האסטרטגית של ישראל.

בדומה לכך, אפשר בהחלט לצפות שכל מי שאחראי לתשתית גרעינית ולארגון צעדים גרעיניים נוספים – בין שמדובר בפיתוח, בייצור או בהעלאת רמת המוכנות – יבוא אל ראש הממשלה בתחילת המלחמה ויברר אם צפויות נסיבות כאלה. התייעצות כזו היתה צריכה להתקיים בין 6 ל-8 באוקטובר. כפי שהסברתי לעיל, מתשובתה של ראש הממשלה אי-אפשר היה להסיק שיש צורך בפריסה. ייתכן שהיא הצביעה (והיתה צריכה להצביע) על רמה מסוימת של מוכנות הטילים האסטרטגיים, יהיו אשר יהיו ראשי-הנפץ שלהם, וכמה צעדי מגן בתחום הגרעיני, כמו למשל הפסקת פעולתם של הכורים הגרעיניים למשך כל המלחמה, כדי להקטין את הסיכונים במקרה של הפצצה.

סוגיית טילי הנ"מ בתעלת סואץ ערב מלחמת יום הכיפורים

בין מלחמת ששת הימים ב-1967 ומלחמת יום הכיפורים ב-1973, ניהלו מצריים וישראל מלחמה נוספת הקרויה "מלחמת ההתשה", שנפתחה על-ידי נאצר ב-8 במרץ 1969 ונמשכה עד הפסקת-האש ב-7 באוגוסט 1970, בתיווכו של משרד-החוץ האמריקני. האסטרטגיה המצרית התבססה על הפגזות ארטילריות ופשיטות קומנדו שנועדו לגרום אבדות כבדות ככל האפשר לכוחות הישראליים החונים לאורך גדות תעלת סואץ.

ישראל הגיבה בהקמת ביצורי מגן (קו בר-לב), שלא נועדו לבלום כוח פולש (כמו היעד של קו מזינינו), אלא רק לצמצם את האבדות בסכסוך סטטי, שנתפש כאיום הרלוונטי בשנים 1969-1970 (ונחשב בטעות לאפשרות העיקרית העומדת לרשות המצרים). חלקה השני של התגובה הישראלית היה מתקפה אווירית על מתקנים צבאיים בדלתה של הנילוס ובאזור קהיר, ובכלל זה השמדת חלק ניכר ממערך הגנת הנ"מ (טילי נ"מ SA2) לאורך התעלה ובמפרץ סואץ, וכן הפגזות ארטילריות על ערים מצריות לאורך התעלה שהמצרים נאלצו לפנות.

הצלחתה של ישראל בהתקפת-נגד זו (שהסתייעה גם בפשיטות קומנדו שונות) אילצה את נאצר לנסוע למוסקווה בחשאי (בניואר 1970) ולבקש התערבות סובייטית ישירה. כתוצאה מכך שיגרו הסובייטים חיל משלוח שקיבל עליו את האחריות למערך הנ"מ המצרי. כוח זה כלל גם כמה טייסות קרב מאוישות בטייסים סובייטיים, בנוסף על סוללות טילי SA2, SA3 ו-SA6 ניידות שאוישו בצוותים סובייטיים.

מלחמת ההתשה הותירה אפוא שלושה סימנים מובהקים:

⁵ סימור מ.הרש, ברירת שמשון, ת"א, ידיעות אחרונות, 1992, עמ' 176-166.

⁶ אנדרו ולסלי קוקבורן, יחסים מסוכנים – הקשרים החשאיים והחשויים ביחסי ישראל-ארה"ב ת"א, מעריב, 1992.

⁷ ראו למשל: דו"ח אגרנט המלא, 1995, כרך 2, ע' 478.

א. קו בר-לב נועד להגנה אישית, ובשנים 1970 עד 1973 ניסה הפיקוד הישראלי כמה וכמה פעמים לשנות את תצורתו של הקו לתפקידים כלליים יותר, ללא הצלחה; ב. חגורה מוצקה של הגנת נ"מ בתכנון סובייטי לאורך התעלה (הכוחות הסובייטים שאיישו אותה הוחלפו בהדרגה על-ידי צוותים מצריים); ג. הגנת נ"מ סובייטית על קהיר (ואחר-כך גם על דמשק) על-ידי טייסות קרב צפון-קוריאניות. כמו-כן הסתמנה בישראל תופעה מובהקת של "גנרלים המנהלים את המלחמה הקודמת", שבלטה בעיקר בזלזול בנשק הטילים החדש – טילי הנייט מדגמי "סאגרי" ו"סנאפרי" מונחי כבלים (המורכבים על רכב דמוי גיפ), וכן טילי נ"מ SA7 ("סטרלה") לגבהים נמוכים, מונחי א"א, וכל זה בנוסף על טילי SA2 ו-SA3 האסטרטגיים (שישראל אכן הצליחה להשמידם במלחמת לבנון במתקפה אווירית נועזת על מערך הטילים הסורי הצפוף בבקעת הלבנון ב-9 ביוני 1982), שקיבלו עתה חיוק מהטילים הניידים SA6. חגורה אווירית זו תוגברה גם בתותחי נ"מ 23 מ"מ ZSU23-4 מתנייעים, מונחי מכ"ם (ארבעה על כל כלי-רכב), שהיו הגנה חשובה על טילי SA6 הניידים, שהם עצמם הגנו על טילי SA2 ו-SA3. כל כלי-הנשק החדשים הללו הצטיירו בעיניים ישראליות כבעלי חשיבות שולית, ולא כמהפכה, הן בקרבות שריון והן בקרבות הגנה אווירית.

המלחמה – מתווה כללי

התקפה המצרית-סורית המתואמת נפתחה ב-6 באוקטובר 1973, בשעה 2 אחה"צ. ההתקפה השיגה הפתעה אסטרטגית במובן זה שרק בבוקר ה-6 באוקטובר עצמו קיבלה ממשלת ישראל מידע סופי על ההתקפה הממשמשת ובאה, אם כי חשדות שונים התעוררו כבר ב-4 באוקטובר, ואז הוכרזה כוונת חלקית. אולם ההחלטה לגייס נתקבלה רק ב-6 באוקטובר בשעה 09:20, בעיקר מפני שהאפשרות למתקפה ערבית עדיין נראתה רחוקה (המחדל) ועקב החשש שהגיוסים יגבירו את המתח ויאיצו את התפרצות המלחמה. יתר על כן, במצב דומה, שהתרחש במאי 1973 (כוונות "כחול-לבן") המליץ הרמטכ"ל אלעזר על גיוס חלקי, בניגוד לדעת המערך המודיעיני; הממשלה קיבלה את המלצתו, והעלות הכספית היתה גבוהה, מפני שבסופו של דבר לא אירע שום דבר (סאדאת דחה את המתקפה).

הכוח התוקף הסורי, כ-1,400 טנקים, חדר דרך הגזרות הצפונית והמרכזית של רמת-הגולן, בדרכו אל הכינרת ואל גשרי הירדן שמצפון לה. בחצות ליל 7 באוקטובר נעצרו הסורים כ-8 ק"מ מגשר הירדן העיקרי (אחרי שחדרו למרחק של 16 ק"מ בערך), תוך אבדות כבדות לשני הצדדים, בקרבות השריון. הפיקוד הישראלי הורה לעוצבות המתגייסות המיועדות לרמת-הגולן שלא לבזוז זמן על התארגנות במקומות גיוסן, אלא למהר לחזית במבנים של מחלקות ולהצטרף לכל יחידה שיפגשו ביום הראשון. ניסיון ישראלי לשחרר את מוצב החרמון ב-7 באוקטובר, נכשל. אולם הכוחות של פיקוד הצפון התארגנו בעוד הקרב מתנהל במלוא עוזו, וב-9 באוקטובר הצליחו שלוש אוגדות משוריניות להדוף את הכוחות הסוריים אל מחוץ

⁸ מבצע טיהור אכזרי שערך חוסיין מלך ירדן נגד הפלשתיים בספטמבר 1970. בעקבות אירועים אלה הקימו הפלשתיים זרוע טרוריסטית בשם "ספטמבר השחור".

לרמת-הגולן (למעט מוצב החרמון), כשהם משאירים אחריהם כ-900 טנקים. צה"ל המשיך להתקדם במטרה ליצור איום על דמשק (בסיוע הפצצות אסטרטגיות על מטה חיל-האוויר הסורי, תחנות כוח ותשתיות אסטרטגיות אחרות). מזכיר המדינה האמריקני הנרי קיסינג'ר הודיע לישראל שהסובייטים הכניסו לכוונתם כמה דיוויזיות של ברית ורשה, ורמו שאם ישראל תתקרב יותר מדי לדמשק, הרוסים יביאו לשם את היחידות האלה כדי להגן על העיר. ההתקדמות לעבר דמשק הגיעה ב-12 בחודש לנקודה המרוחקת כ-40 ק"מ ממרכז עיר הבירה, אבל נעצרה בשל שלוש דיוויזיות משוריניות עיראקיות שהגיעו לחזית, שחיל-האוויר הישראלי לא הצליח להשמיד, אף שגנו בשטחים פתוחים. ההסבר שניתן לי היה שהעיראקים נעו רק בלילה, ולמטוסים שלנו לא היה ציוד א"א הדרוש כדי לאכנס ולתקוף אותם.

חטיבה מרוקנית תפסה גזרה קטנה בחזית הסורית (והפגינה לחימה עקשנית), וכך גם יחידת חרמיש סעודית. חטיבה משורינית ירדנית תמכה במערך ההגנה הסורי ופתחה בהתקפה על האגף הימני של הכוח הישראלי המתקדם (זו היתה אותה חטיבה משורינית מסי 40 שבלמה את ההסתערות הסורית על ירדן בספטמבר 1970, כאשר סוריה ניסתה להפיל את המשטר בירדן בעקבות ניסיון ההפיכה הפלשתיני ודיכוי ב"ספטמבר השחור").⁸

מוצב החרמון שוחרר על-ידי כוחות ישראליים ב-22 בחודש בתנועת איגוף עמוקה (בעצתי שלא נתבקשה). הרעיון היה להחדיר יחידה ולהשתלט תחילה על הפסגה הגבוהה ביותר של החרמון (2,614 מטרים, עם קו ראייה ישיר לעיראק), כ-16 ק"מ מאחורי החזית, שהוחזקה בכוחות דלילים בלבד בגזרה הררית זו. מתוך שטח גבוה ושולט זה היה קל יחסית לכבוש את המוצב שהיה בנוי על פסגה נמוכה יותר. האחזיה בפסגה הגבוהה ביותר עתידה להיות נכס של ממש, כך חשבתו.

בערב ה-22 באוקטובר הסכימו הסורים להפסקת-אש, והמלחמה בחזית רמת-הגולן פסקה. הסורים איבדו 1,200 טנקים (ועוד 100 טנקים עיראקיים ו-50 ירדניים), 3,600 הרוגים (ועוד 350 שבויים).

בחזית הדרום הצליח הצבא המצרי, ב-6-7 באוקטובר, לצלוח את התעלה בחזית רחבה מאוד (ארמיה 2 בגזרה הצפונית וארמיה 3 בדרומית), ולהקים ראש-גשר בעומק של 16-24 ק"מ. כל קו בר-לב היה מאויש על-ידי 600 חיילים מחטיבת ירושלים (מילואים), שיצאו לשירות המילואים השנתי שלהם. חלק מהמעוזים נכבשו ואנשיהם נפלו בשבי, וחלקם המשיכו להתנגד עד שפנו ב-8 באוקטובר, כשכבר היה ברור שאינם משרתים שום מטרה אלא רק מהווים מלכודת לשריון הישראלי; בכל פעם שהמעוזים הותקפו מיהרו הטנקים הישראליים להגנתם וספגו אבדות כבדות מידי מארבי חי"ר מצרי חמוש בטילי נ"ט "סאגרי" ו"סנאפרי", מונחי כבלים. בסך-הכל איבדה ישראל (בשתי החזיתות) בשבוע הראשון של המלחמה, כ-550 טנקים (מתוך כמות התחלתית של כ-2,000 טנקים), כמחציתם בגלל נשק הנייט החדש של החי"ר המצרי, בדרך כלל בתעלה. מעוז אחד בקו בר-לב (מזרחית לפורט-סעיד, שנודע בעיקר בשם הקוד שלו "בודפשט"), החזיק מעמד תחת התקפות כבדות, עד סוף המלחמה.

ההתקדמות המצרית הצליחה אך ורק בגין יעילות החגורה העבה של טילי נ"מ שהתפרסו לעומק של 32 ק"מ לכל אורך הגדה המערבית של תעלת סואץ ומנעו כל חדירה של מטוסים ישראליים עד לגובה של 50 אלף רגל.

הכוח הפולש המצרי לא מיהר להשתלט על מעברי ההרים, שהיו מרוחקים כ-40 ק"מ מהתעלה. הם לא יכלו לעשות זאת בשל תלותם המוחלטת בחיפוי האווירי שקיבלו מחגורת הטילים. במקום זאת החלו לקדם את חגורת הטילים, ועד 13 באוקטובר הצליחו להעביר לגדה השנייה של התעלה כשליש מהם. אין ספק שהם התכוונו להתקדם בזחילה אטית – לקדם את השריון תחת מטריית הטילים, אחר-כך לקדם את הטילים, ואחר-כך שוב את השריון וכך הלאה. כך הצליח העומק האסטרטגי של ישראל לשמור על חשיבותו הבסיסית, על אף האבדות הכבדות בטנקים ובמטוסים. ברור שלאמלאעל ההבטחה כי האבדות הללו יושלמו – חלקן מיידי וחלקן בתוך חודש – היה חייב חיל-האוויר הישראלי לנקוט יתר זהירות בניצול מטוסי-הקרב שלו, וגם כוחות היבשה היו נאלצים לחסוך ולקמץ בהפעלת הטנקים שלהם.

צה"ל היו בשלב זה שפע של אפשרויות לנהל הגנה ניידת. הגנה זו הועמדה עד מהרה במבחן. כאשר נעשה ניסיון להיענות לבקשות הסורים לשחרר את הלחץ מעל דמשק, החלו המצרים ב-14 באוקטובר להתקדם עם השריון שלהם, כששלוש דיוויזיות מובילות בראש. הכוחות המצריים נפלו לתוך "מארב" מערכתי שהוכן היטב, ונאלצו לסגת כשהם מאבדים בתוך כך כ-300 טנקים.

אחרי כישלונה של התקפת-הנגד הישראלית ב-8 באוקטובר, כאמור לעיל, אומצה האסטרטגיה של משה דיין: הקמת מערך הגנה חדש מזרחית לתעלה וריכוז כל הכוחות הזמניים מול סוריה, כדי לסלק את האיום הישיר יותר על מרכזי האוכלוסייה בישראל. רמת-הגולן שוחררה ב-10 באוקטובר, וב-14 החל להיווצר האיום על דמשק. בשלב זה ניצלה ישראל את היתרון הקלאסי של "קווים פנימיים" והוציאה מרמת-הגולן אוגדה משוריית אחת כדי לתגבר את הכוחות בחזית התעלה. אחרי הבסתם של המצרים ב-14 בחודש החליטה ישראל שהגיע הזמן למתקפת-נגד בחזית זו. ב-16 בחודש צלחה האוגדה המשוריית של האלוף אריאל שרון את התעלה בחזית פתע, והקימה ראש-גשר בקו התפר בין הגזרות של הארמיות המצריות 2 ו-3. נעשה כל מאמץ ליצור רושם שמדובר בסך-הכל בכוח פשיטה קטן, כדי להשהות את התגובה המצרית ולהחליש אותה בתחילתה. בה בעת (ב-16 באוקטובר) פתח חיל-האוויר הישראלי בהתקפה מרוכזת ומתואמת על הטילים בקצה הצפוני של החגורה, בפורט-סעיד. קצוות של פריסה קווית הם פגיעים יותר, מאחר שהאגף שלהם אינו מוגן. בטקטיקה זו הצליחה ההתקפה – זו פעם ראשונה – לפגוע פגיעה רצינית בחגורת הטילים ולהשמידה בהדרגה, כשהיא "מקפלת" אותה מצפון לדרום. ההתקפה נסתייעה גם בעובדה שב-18 בחודש החלה האוגדה של שרון להרחיב את אחיזתה, השמידה כמה מיחידות ארמיה 2 ואף לקחה שלל סוללת SA6 שלמה, שהגיעה עד מהרה לארה"ב ולמוסדות המחקר הביטחוני בישראל (חלק מפירות הצלחה זו נקטפו במלחמת לבנון ב-1982, שם הושמדה חגורת טילים סורית שלמה

בהתקפה אווירית מבוססת-אלקטרוניקה).⁹ ב-19 באוקטובר צלחו את התעלה שתי אוגדות משורייות ישראליות נוספות ונכנסו לראש הגשר, ומשם החלו בתנועה דרומה.

ב-20 בחודש פרסמו בריה"מ וארה"ב אולטימטום לשני הצדדים, שעליהם לקיים הפסקת-אש החל ב-22 בחודש. האולטימטום פורסם במוסקבה, לשם "הוזמן" קיסניגר על-ידי ברז'נייב. בדרכו חזרה עבר קיסניגר בישראל ונאלץ להסביר לגולדה מאיר מדוע הסכים להפסקת-אש מיידיית ברגע שמהלך המלחמה השתנה לטובת ישראל. הוא טען ששמח לצאת למוסקבה משום שהדבר יצר עיכובים נוספים. הוא לא התכוון לתת מיד תשובה בטענה שעליו לדווח לנשיא ארה"ב ניקסון, האיש שצריך להחליט. אולם "מיזימה" נכשלה מפני שברז'נייב הראה לו מברק מניקסון המודיע לו שלקיסניגר יש סמכות מלאה להחליט בעניין זה בו-במקום.

אבל הלחימה נמשכה עד 24 בחודש, עד שהיחידות הישראליות השלימו את כיתורה של ארמיה 3 המצרית. בינתיים הגיעו היחידות הישראליות למרחק של 101 ק"מ מקהיר, ומחגורת הטילים החזקה שהקנתה למצרים את הצלחתם ההתחלתית נשאר מעט מאוד. יתר על כן, בזכות אהבתי לפסגות שימושיות מבחינה אלקטרונית, יעצתי להשתלט עכשיו על גיבל עתקה, מערבית לעיר סואץ – מרכז המודיעין והלחימה האלקטרוניים העיקרי של מצרים. בעקבות השתלטות זו נפל לידי צה"ל חומר מעניין מאוד, ובכלל זה תצוגה המראה כיצד הצליח המודיעין הטקטי המצרי לקרוא את קודי השדה של ישראל.

יש לציין שב-21 בחודש הניעו המצרים, ברוב יאושם, סוללת טילי "סקאד" שהיתה פרוסה בתחילה בדלתה המזרחית של הנילוס (כדי שתל-אביב תהיה בטווח שלה), לעמדה מערבית יותר, לטווח המינימלי הנדרש מהתעלה. הסוללה ירתה טיל אחד (עם ראש-נפץ במשקל טונה) לעבר ראש-הגשר, שהשאיר אחריו מכתש מרשים.

המחדל המודיעיני

המודיעין הצבאי של ישראל שגה בהערכתו את המצב של טרם המלחמה. היה ידוע, ומתועד היטב, שההנהגה המצרית הפיקה לקח החלטי אחד מהתבוסה המצרית ב-1967, והוא: חשיבותה של הבטחת העליונות באוויר ופגיעותן של כל הזרועות להתקפות אוויר. היה ידוע אפוא שנאצר, בשנים 1970-1968, ואחריו סאדאת, ייחסו עדיפות עליונה להתעצמות חיל-האוויר המצרי בזמן ביקוריהם בקרמלין ובפגישות נוספות עם ההנהגה הסובייטית. בין שאר הפרויקטים המשותפים, היה ידוע שבריה"מ אכן הבטיחה לספק למצרים מטוסי-קרב רבים וכן מטוסי קרב-הפצצה מדגם מיג-23, והתעצמותו של חיל-האוויר המצרי הייתה אמורה להשיג את יעדה המינימלי ב-1975. כתוצאה מכך היה המודיעין הישראלי בטוח שיש להתייחס לכל איום והכרזה של מצרים שבאו לפני תאריך זה, כאל דברים ריקים מתוכן.

אולם מה שאנשי המחקר של המודיעין לא הבינו הוא שהמשוואות חייבות לכלול גם את הטילים. כפי שראינו

⁹ יתרון מסוג זה שחועק ע"י האמריקנים לישראל הוא שיצר אצלי את הציפיות לקבל סיוע מלוויין אמריקני בתקופת כהונתו של יצחק רבין כרה"מ (כאשר שימשתי בתפקיד יועץ שר הביטחון שמעון פרס). יצחק רבין התנגד לכך. על עניין זה ראו: יצחק רבין פנקס שירות, ת"א, ספריית מעריב, 1979, ע' 498.

לעיל, חגורת טילי הני"מ החזקה בגזרת התעלה הייתה אכן תחליף ראוי למטוסי-הקרב וסיפקה מטרייה אווירית מצוינת, עד כדי כך שכוחות היבשה אימצו לעצמם את סקטיקות "רגל אחת על הקרקע" שהפעילו בין 6 באוקטובר 14 ב. סקטיקות אלה התאימו היטב לשגרת הצבא המצרי שהוא בעל משמעת טובה, אומץ רב ויוזמה מועטת ברמת הפיקוד הזוטר (אף כי ניכר שם שיפור משמעותי ב-1973 לעומת המצב שהיה ב-1948, ב-1956 וב-1967).

עקב כך פיסות מידע רבות שיכלו להתפרש כסימני התרעה – פורשו כתרגילים מצריים לקראת מלחמה עתידית. ריכוזי הכוחות הסוריים פורשו כתגובה הגנתית אוטומטית אחרי קרב אווירי שהתפתח מפעולת תגמול ישראלית על מעשי טרור בגליל (הסורים איבדו בקרב זה 13 מטוסים). ספקות ראשונים בקשר להערכות המודיעין החלו להתעורר כאשר נודע, ב-4 באוקטובר, שהסובייטים מפנים את משפחות היועצים שלהם שולחו לכוחות המצריים והסוריים. בתצלום אוויר (אלכסוני) של אזור התעלה שנערך באותו יום, נראו ריכוזים גדולים של ציוד גישור. ובכל זאת, זה עדיין יכול היה להיות רק תרגיל. לבסוף התהפכה הערכה זו על פיה ב-6 באוקטובר בשעה 4 בבוקר, כתוצאה ממידע מסוים נוסף על פרוץ המלחמה באותו יום – יום הכיפורים.

עם זאת היה מחדל מצרי-סורי בבחירתו של יום הכיפורים, שהוא שבת שבתון בישראל. ה"תרגיל" הזה נוצל על-ידי כוחות סלובקיים בשנת 1967 לפנה"ס (הסלובקים היו אחת השושלות העיקריות של ירשי ממלכת אלכסנדר מוקדון ושלטו במשך כ-250 שנה בחלקים שונים של המזרח, ובכלל זה בארץ-ישראל), והעברים חזרו עליו עכשיו. בחירת יום קדוש זה נועדה להעצים את ההפתעה בזמן שמספר מרבי של חיילים נמצאים בחופשה, ויש להניח שבכל היחידות שוררת כוונת נמוכה. שגיאתם היתה שהם שכחו שהכוח הצבאי העיקרי של ישראל הוא אנשי מילואים שיש לגייס. יום הכיפורים הוא היום היחיד בשנה שבו אין כל תנועה בכבישים ואין פקקי תנועה, ולא רק זאת, אלא שניתן להגיע לכל אחד בקלות בביתו. המכשול היחיד היה שמכשירי הרדיו והטלוויזיה היו סגורים למשך היום, אבל מערכת הטלפונים פעלה.

הקשר האמריקני והרכבת האווירית

בין השנים 1961 ל-1967, בעידן הנשיאים קנדי-ג'ונסון, חלו במערכות-היחסים בין ארה"ב לישראל שינויים מפלגיים. להוציא התערבות חיובית קצרה אחת מצדו של הנשיא טרומן, במאי 1948, כאשר הכירה ארה"ב במדינת ישראל שזה עתה הוקמה, בניגוד לעמדתם המפורשת של שר החוץ ג'ורג' מרשל ושל שר ההגנה פורסטל, היו יחסי הגומלין בין המדינות שליליים עד 1961. ישראל לחמה את מלחמתה הקשה ביותר – מלחמת העצמאות – כשהיא סובלת מאמברגו אמריקני. בסופה של המלחמה ההיא, כשהתקפת-הנגד של ישראל על צבא מצרים הפולש החלה לשאת פירות, ניצל הצבא המצרי מכיתור באזור אל-עריש רק בזכות אולטימטום אמריקני. ב-1956 היה זה שוב לחצו של הנשיא אייזנהאואר, בד בבד עם איומו של ראש ממשלת ברית המועצות בולגנין, שאילצו

את ישראל לסגת פעם שנייה מסיני. הנשק האמריקני הראשון – טילי נ"מ מדגם "הוק" – סופק בימי הנשיא קנדי. כן נוצר עימות בין המדינות גם סביב המיזם הגרעיני של ישראל. היחסים השתפרו בימי הנשיא ג'ונסון ועד 1967, כאשר גירוש כוחות האוי"ם מסיני על-ידי נאצר וסגירת מצרי טיראן העמידו את ארה"ב במצב קשה, נוכח מחויבותה של ארה"ב משנת 1957, כאחת מ-14 המדינות הימיות שחתמו על הבטחת מעבר חופשי במצרים אלה. פעולתה של ישראל במלחמת ששת הימים חילצה את ארה"ב מן המלכודת הזאת. אחרי 1967 התהדקו היחסים מאוד, והיו מלווים בוועידות אסטרטגיות משותפות תקופתיות, בקשרים בין קהילות המודיעין של שתי המדינות, בעבודות פיתוח משותפות וכדומה.

ב-6 באוקטובר 1973 היה הדרג האמריקני הבכיר מבולבל מאוד בגין ההתפתחויות האחרונות. היה מקובל לראות בישראלים את "המומחים" למוזה"ת; איך יכלו הישראלים לשגות בצורה חמורה כל-כך? על יסוד תקריות קודמות נוצר הרושם, גם חמורה וגם בציבור הישראלי, שזוהי רק "תקרית" נוספת, ושהמצרים ייהדפו אל מעבר לתעלה בתוך שעות ספורות או יום אחד לכל היותר. שגריר ישראל בארה"ב היה אז שמחה דיניץ, שהיה יד ימינה של גולדה מאיר וקיים קשר ישיר עם משרד ראש הממשלה, לבד מקשריו הפורמליים עם משרד החוץ בראשותו של אבא אבן. מאיר התייעצה עם קיסניגר באמצעות דיניץ (יש לזכור שהבית הלבן היה שרוי אז בעיצומו של משבר ווטרגייט), וזה יעץ, למשל, להימנע ממהלומה מקדימה. ובכל זאת, התמונה הצבאית היתה מעורפלת מאוד, וגם לראש הממשלה (שהייתה האדם היחיד בהנהגה הבכירה ללא ניסיון צבאי) ולשלושת השרים שבחרה כקבינט המלחמה שלה, הייתה עדיין תמונה מעורפלת ומבולבלת מאוד של המתרחש. קבינט זה כלל, לבד מהקצינים בדימוס רב-אלוף דיין ואלוף יגאל אלון, את ישראל גלילי, שהיה ראש המטה הארצי של ה"הגנה" בתקופת המנדט ושירת אחר-כך כסגנו של בן-גוריון במשרד הביטחון במחצית הראשונה של 1948. עכשיו היה שר בלי תיק וידידה הנאמן ביותר של גולדה. דיין הבין טוב מכולם מה קרה, אבל הוא איבד חלק ניכר מהביטחון העצמי שלו ולא היה מוכן לעמוד על דעותיו. האחרים נטו לחשוב לפי התפישות שלפני 1967, ועדיין לא עיכלו את התמונה האסטרטגית החדשה במערך ההגנתי. כתוצאה מכך גם להנהגה האמריקנית לא היה מושג לאן מועדות פניה של ישראל. קיסניגר ביקש שיעשו סידורים כך שהוא יהיה בעקביות בתמונה, כדי שאפשר יהיה לקיים התייעצויות שוטפות. אינני יודע אילו דברים הוחלפו בין קיסניגר (שהיה גם שר החוץ וגם יו"ר המועצה לביטחון לאומי) לבין הבית הלבן, שהיה נתון במאבק קשה מאוד סביב משבר ווטרגייט – עובדה שהיה לה קשר מסוים לתעוזה הגוברת של הסובייטים.

ב-5 באוקטובר, סמוך לחצות הלילה, הגעתי לאוסטין, טקסס, מכנס מדעי שנערך בבלגיה. הקשבתי לחדשות הבוקר ביום הכיפורים, ואז נודע לי על ההתקפה. צלצלתי לאלוף מוטה גור, הנספח הצבאי בווינגטון. הוא היה משוכנע שהכל יסתיים בקרוב. אחה"צ החלטתי לחזור לישראל והודעתי על כך לגור, שאמר: בסדר, עשה מה שאתה רוצה, אבל כל זה ייגמר עד שתגיע לשם. הגעתי לישראל ב-8 באוקטובר, ונתבקשתי לארגן את הקשר עם

האמריקנים. מרדכי גזית, יורשו של שמחה דיניץ בתפקיד מנכ"ל משרד ראש הממשלה, כבר ארגן את ההיבטים הטכניים – טלפונים חסויים, קודים וכדומה. אחד מבעלי התפקידים במשרדו של קיסטינגר התמנה לתפקיד קצין הקישור (השגריר פיקרינג סיפר לי שהיה זה תפקידו שלו רוב הזמן). אני דיברתי אנגלית, כמוכן; התשובות מהשגריר דיניץ לגזית הגיעו בעברית. סידור זה התקיים בכל מקום בו נמצא קיסטינגר, כולל שדרים ששלחתי ישירות למוסקבה, כשקיסטינגר "הוזמן" לכאורה על-ידי הצוות הסובייטי (בתגובה לפנייתו הנואשת של סאדאת לקיסטינגר, לפני שזה עזב את מצרים ב-19 בחודש). קיסטינגר הסכים לבוא (התוצאה הייתה האולטימטום מה-20 בחודש, שדרש הפסקת-אש עד ה-22 ב).

השתתפתי בכל הישיבות של קבינט המלחמה והמטכ"ל. פעם או פעמיים ביום (ולעתים אף יותר מכך) הייתי מכין דו"ח מסכם של מצב המלחמה. מכיוון שלא הייתה לי שום אחריות ישירה לנושא מוגדר, התברר לי שאני מצליח לראות את התמונה הכוללת טוב יותר מהאנשים שהיו שקועים בפעילות עצמה. אף כי שום דבר לא נאמר ולא הוחלט בקשר לניצול ראש-הגשר של שרון ב-16 בחודש, למשל, יכולתי לשרטט את התמונה כבר מההתחלה, כולל המהלך שנועד לכתר את ארמיה 3.

הדו"ח הראשון שלי, ב-9 באוקטובר בבוקר, כלל סינתזה של מה שקרה ושל מצבנו ברגע זה. המשכתי והסברתי את האסטרטגיה שלנו ואת מטרותינו מדי יום, בייחוד לאחר שעכשיו הבנו טוב יותר בפני מה אנו עומדים.

באותו יום, 9 באוקטובר, היו לי כמה שיחות עם משה דיין. הוא הביע את חששותיו מפני מגבלותיה של ישראל אם המלחמה תימשך יותר משבועיים-שלושה. חיל-האוויר מאבד מטוסים בקצב מהיר (80 בשבוע הראשון), הצבא מאבד טנקים (550 בשבוע הראשון). רמת המלאי של התחמושת הארטילרית (105 ו-155 מ"מ) יורדת במהירות. נקבע כי עלי להסביר את המצב לארה"ב ולבקש לחדש את המלאי ברכבת אווירית. עשיתי זאת מיד.

במשך ימים אחדים השקפתי על התפתחות הלכטים בממשל האמריקני. הסוגיה הייתה ברורה: סיוע גלוי לישראל ברגיעה הקשים יתקבל בהסתייגות רבה על-ידי המלכים הערביים (בערב-הסעודית, במפרץ הפרסי ובצפון-אפריקה) שהמשיכו לנקוט קו פרו-מערבי גם אחרי שנאצר הוביל את הדיקטטורות הצבאיות (מצרים, סודן, סוריה ועיראק) אל המחנה הסובייטי. הם יואשמו בסיוע עקיף לישראל, המתוארת כאויב הגרוע ביותר של העולם הערבי. כן נשקף האיום של חרם נפט, שעמד כנראה להתבצע בכל מקרה.

מצד אחר היה ברור שהסובייטים עושים מהתרחשויות אלו עניין הקשור למאבקים בין "מזרח" לבין "מערב", כשטמוסי-קרב צפון-קוריאניים מגנים על קהיר ודמשק. ניצחון מצרי היה מטה את המזה"ת לצד הסובייטי, והמשטרים הפרו-מערביים היו צריכים לבחור בין פרו-מערביות לבין הדחתם מהמחנה המזרחי. יש לציין שהשאח האיראני קיבל כבר את החלטתו קודם לכן, כשאיראן כוננה קשרים דיפלומטיים עם ישראל והפכה ספקית הנפט העיקרית שלה. אין ספק שהאינטרסים ארוכי-הטווח של מדינות ערב הפרו-מערביות נטו לטובת סיוע לישראל, אבל המשמעות הייתה ימים קשים למשטרים אלה כל עוד המלחמה נמשכת.

ב-14 בחודש דומה היה שהנשיא החליט, והחלו להינקט צעדים ראשוניים. למעשה היה זה צעד הפגנתי. לארה"ב לא היו טנקים מן המוכן, אבל נעשו הכנות שונות, וטנקי M60 סופקו בדרך הים חודשיים אחרי המלחמה, ושיקמו את עוצמתה של ישראל לרמה שהייתה קיימת לפני. בינתיים הוטס מגרמניה מטוס תובלה ענקי מדגם C-5 שנשא בבטו טנק כבד אחד. הזמנתי את נציגי העיתונות העולמית להיות נוכחים בעת נחיתת המטוס ולחזות במראה המרשים של הטנק המתגלגל מתוך בטנו. לאחר שהסתלקו העיתונאים, הועמס הטנק על המטוס והוטס בחזרה לגרמניה. הרושם היה ניכר.

ה"פרסומת" של C5 עם טנק מילאה תפקיד חשוב ב-22 באוקטובר, כאשר סאדאת הודיע שהוא מסכים להפסקת-אש. שישה ימים קודם לכן נשבע סאדאת, ב"נאום ניצחון" שנשא בזמן ביקורו של ראש ממשלת בריה"מ קוסיגין (בין ה-16 באוקטובר ל-19 ב) שמלחמה זו תימשך עד אין קץ, ושלא תהיה שום הפסקת-אש (המצרים העריכו, לפני המלחמה, שישראל לא תוכל לעמוד במעמסה של מלחמה ממושכת). האירועים בין 17 ל-19 באוקטובר, התמוטטות חגורת הטילים והאיום המתפתח על קהיר ועל קווי התחבורה של ארמיה 3, אילצו אותנו לשנות את דעתנו. עכשיו הסביר סאדאת בנאומו שמצרים אינה מסוגלת להילחם בארה"ב, שהטנקים שלה שועטים על מסלולי המטוסים בנתב"ג.

לבסוף הייתה זו רק אל-על שהולאמה ושימשה את הרכבת האווירית. עד מהרה התברר כי בתנאים כאלה יש לרכבת אווירית זו ערך מוגבל בלבד, להוציא ערך הפגנתי. מטוס אחד היה מסוגל לשאת 300 פגזי 105 מ"מ – כמות שיורה סוללת תותחים אחת במשך שעה. חידוש מלאי התחמושת נעשה לבסוף בדרך הים והגיע כעבור 2-3 חודשים, כמו הטנקים. מאידך היה ציוד חיוני שהצליח להגיע בזמן: מטוסי-קרב שהוזמנו כבר לפני שנה; או 6 מטוסי "סקיייהוק" A4-E ששימשו להדמיית מטוסי תקיפה בביה"ס למטוסי-קרב של הצי במיראמר, קליפורניה; כמה מטוסי "פנטום" F4- מנושאות-מטוסים אמריקניות של הצי השישי; ועוד. כמויות גדולות של טילי "לאו", "טאו" ו"מייריק", ואמצעי מגן אנטי-אלקטרוניים מיוחדים למטוסים ולטנקים היו תרומה חיונית נוספת שניתן היה להעבירה במטוסי אל-על. בסופו של דבר התברר לי שנשאר במטוסים מקום פנוי, ומילאתי אותם בחרמוניות עבור הכוחות ברמת-הגולן.

ישראל: כוננות גרעינית

ראשית מאמרי עסקתי בסיפור המפוקפק של הפריסה הגרעינית, או של הטילים של ישראל ב-6 באוקטובר. אולם ישנן שתי פרשות "גרעיניות" אמיתיות הקשורות למלחמת יום הכיפורים: האחת בישראל, בערך ב-17 עד 20 באוקטובר, והשנייה בארה"ב, שהתפתחה ב-23-24 באוקטובר.

סימני ההתרעה התפתחו בישראל בהדרגה. בנאום הניצחון שלו, ב-16 באוקטובר, כשקוסיגין ניצב לצדו, הזכיר סאדאת את קיומם של טילים אסטרטגיים במצרים שיופעלו כתגמול לעבר תל-אביב, אם יעזו הישראלים להפציץ ערים מצריות. סאדאת אמר שהמדובר בטילי

לשקם את מעמדם במזה"ת ולהציל את ארמיה 3 המצרית. לפי תוכנית זו, יציבו בריה"מ וארה"ב את כוחותיהן משני צדי התעלה ויאלצו את ישראל לסגת. אם ארה"ב לא תרצה לפרוס את כוחותיה, הסובייטים מוכנים לעשות זאת לבדם. כוחות ברית ורשה בהונגריה, בפולין ובגרמניה המזרחית הוכנסו לכוננות וקיבלו פקודה להתכונן לטוס לאזור התעלה. מכתבו של ברז'נייב, שנמסר על-ידי השגריר דובריניץ ב-24 בחודש, תואר על-ידי הסנאטור הנרי גיקסון כ"גס ומאיים". היה גם סיפור על ציוד מודיעיני אמריקני במצב'י הבוספורוס שגילה תגבור של הפריסה הגרעינית הסובייטית בים התיכון.

בעקבות זאת הוציאה המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב, ב-24 באוקטובר, פקודת התראה לפיקוד האוויר האסטרטגי ולטייסות הנ"מ של חיל-האוויר של המשמר הלאומי המטיסות מטוסי F-106. בנוסף על כך כללה פקודת ההתראה את כוחות התגובה המהירה האמריקניים: הדיוויזיה המוטסת 82 ויחידות המארנינס (חיל הנחתים) המוצבות בצי השישי בים התיכון.

דומה שתגובה אמריקנית זו אכן בלמה את דרישות הסובייטים ואת "הליכתם עד הסף". למרבה הצער, בגלל המשבר הפנימי המתמשך בארה"ב, משבר ווטרגייט, היו רבים בציבור האמריקני שחשדו כי הבית הלבן "ארגן" את המשבר על מנת לחזק את מעמד הנשיא. ידידי שְׁם מספרים לי כי ההפך הוא הנכון: "המועצה לביטחון לאומי" כללה אז רק את קיסינג'ר ושלזינגר, שקיבלו ייפוי-כוח מהנשיא ומכל האחרים בעקבות המשבר הפנימי. אני נוטה להאמין לגרסה אחרונה זו.

לסיכום, מכניזם של שיתוף-פעולה בין מעצמת-על – ארה"ב, לבין מדינה קטנה – ישראל, בעת מלחמה, הוכיח את עצמו. אין ספק שמיסוד יחסים אסטרטגיים מעמיקים יותר יש בהם כדי למנוע טעויות בהערכת ובביצוע, כמו גם להגביר הצלחות במימוש יעדיה האסטרטגיים של המדינה. ■

"זאפיר" – שמו של פרויקט הטילים של נאצר שחלל להתקיים, שהתנהל בשנים 1961 עד 1967 בסיוע טכנאים גרמניים, ולא בטילי "סקאד" סובייטים. למחרת גילה לוויין אמריקני פריסה של שתי חטיבות של טילי "סקאד" באזור הדלתה של הנילוס, שהיו חמושים כנראה בראשי-נפץ גרעיניים בלת-מוסוים, מאוישים בצוותים סובייטיים. מידע זה,¹⁰ שהגיע לידי המודיעין הישראלי, אילץ את הרמטכ"ל להורות על פריסת סוללה של טילי "יריחו". הרמטכ"ל הורה לא להסוות את הסוללה, בהנחה שהלוויינים הסובייטים יקלטו את המסר של פריסה נגדית והידיעה תועבר לסאדאט. המצרים היו צריכים לחש באיזה ראשי-נפץ חומשו הטילים הללו. החל מ-3 באוקטובר שיגרו הסובייטים אחת לשלושה ימים לוויין-תצפית מדגם "קוסמוס" שסרק את אזור הלחימה, כשהוא חוזר בתוך יומיים על הסריקה של הלוויין שקדם לו.

הקטע הבא של סיפור זה הגיע מרדיו מוסקבה. חיל-האוויר הלם באגף השמאלי של חגורת הטילים בפורט-סעיד. עיר זו "ממלאת" למעשה אי קטן, וההפצצות גרמו שם להרס גדול. רדיו מוסקבה תיאר את המעשה כ"התקפה רצחנית על עיר חפה מפשע", ואיים בתגמול סובייטי על תל-אביב. כשהתייעצו עם קיסינג'ר, הוא הציע להתעלם מהאיומים המתפרסמים ברדיו, אבל הדבר רק תרם לכוונה שמאחורי פריסת הטילים של ישראל.

ועתה לפרשת ההתרעה בארה"ב. השינוי החד בהתפתחות המלחמה ב-17 עד 19 באוקטובר התפרש במוסקבה כאסון. קודם לכן עוררו מצבו של נשיא ארה"ב נוכח פרשת ווטרגייט והצלחה ההתחלתית של הערבים – תקוות במוסקבה להתמוטטות העמדה שעוד נותרה למערב במזה"ת. הלחץ שהופעל על קיסינג'ר במוסקבה ב-20 בחודש היה אפוא עצום, בניסיון להציל מה שעדיין ניתן להציל. באותו יום העלו הסובייטים הצעה חדשה שנועדה

¹⁰פורסם ב-Aviation Week, 5 בנובמבר 1973, ע' 13.

מעולם, בכל תולדותינו, לא היו יחסי ישראל-ארה"ב טובים יותר.

אריאל שרון

(לאחר חתימה על תוכנית 'מפת דרכים' המיועדת להשיב את ישראל אל גבולות 67', בהם, על פי דעתו של הפנטגון, אין למדינת ישראל סיכויים לשרוד).